

SAVAŞ OLGUSU BAĞLAMINDA ŞEKİL DEĞİŞTİRME MOTİFLİ EFSANELERİN OLUŞUMU ÜZERİNE*

ON THE FORMATION OF LEGENDS WITH METAMORPHISM MOTIF IN THE CONTEXT OF PHENOMENON OF WAR

Sezai DEMİRTAŞ**

Öz

Şekil değiştirme çeşitli şekillerde gerçekleşen/gerçekleştirilen dönüşümlere dayalı bir motiftir. Bu motifin görüldüğü anlatı türlerinden biri de efsanelerdir. Efsanelerdeki şekil değiştirme motifinin savaşlar bağlamında ele alındığı bu çalışma, Anadolu sahası Türk efsaneleri arasından seçilen örnek metinlerden hareketle ortaya konulmuştur. İnsanlığın kaderini belirleyen savaş olgusunun şekil değiştirme motifinin biçimlenmesine ne derece katkıda bulunduğunu ortaya koyma amacı taşıyan bu çalışmanın kapsamı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde Birinci Dünya Savaşı öncesi (Osmanlı-Rus Savaşları vb.) ve sonrası Anadolu'da yaşanan (Kurtuluş Savaşı vb.) savaşlarla sınırlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Savaş, efsane, motif, şekil değiştirme

Abstract

Metamorphism is a motif that depends on transformations. One of the narrative genres in which this motif is seen is legends. In this study, metamorphism motif in the legends is discussed in the context of wars, is presented with the help of the sample texts selected from the Turkish legends of the Anatolian area. This study aims to reveal how the phenomenon of war, which determines the destiny of humanity contributes to the shaping of the metamorphism motif. The scope of this study was limited to the wars that took place in Anatolia (Turkish War of Independence etc.) during the disintegration of the Ottoman Empire before and after the First World War (Ottoman-Russian Wars, etc.).

Keywords

War, legend, motif, metamorphism

* Bu makale, Savaş ve Fetih Olguları Bağlamında Anadolu Sahası Türk Efsaneleri Üzerine İncelemeler başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır (Demirtaş, 2013).

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, demirtassezai@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8219-255X>

Gönderim Tarihi: 26.09.2019
Kabul Tarihi: 23.04.2020

GİRİŞ

Anlatıların oluşumunda hayati bir öneme sahip olan motifler, olay örgüsünün şekillenmesi yanında anlatının zenginleşmesine de katkıda bulunan unsurlardır. Halk anlatılarında örneklerine oldukça fazla rastlanan şekil değiştirmeler bu motiflerden biridir. Görüldüğü türler arasında masal ve efsanelerin ilk sıraları aldığı şekil değiştirme motifi, konuyla ilgilenen araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda; dönüşüm, şekil/biçim değiştirme, don değiştirme, metamorfoz gibi adlandırmalarla farklı açılardan değerlendirilmiştir.

100 Soruda Türk Folkloru adlı eserinde şekil değiştirmeyi dönüşüm olarak ele alan Pertev Naili Boratav, *“İnsanların, hayvanların, bitkilerin, cansız varlıkların öz biçimlerini yitirip birinden ötekine geçmesine; cansız varlığın canlanması, canlı varlığın cansız madde haline gelmesi olaylarına dönüşüm (biçim değiştirme, metamorfoz) diyoruz.”* (Boratav, 1994, s. 62) şeklinde bir tanımlama yapar. Konuyu efsane açısından değerlendiren Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu adlı doçentlik çalışmasında şekil değiştirme nedir sorusuna *“Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezâlandırılması veya bir felâketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir.”* cevabını verirken değişikliğin temel sebebinin ceza olduğunu, felaketten veya sonu felakete varabilecek bir tehlikeden kurtarmanın ikinci planda kaldığını belirtir (Sakaoğlu, 1980, s. 29). Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri adlı eserinde konuya menakıpnameler açısından yaklaşan Ahmet Yaşar Ocak ise Bektaşî menakıpnamelerindeki motiflerden biri olan şekil (don) değiştirmeyi *“Genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, cadı, evliyâ) tarafından, ya yapılan iyiliğe karşılık mükâfat veya kötülüğe cezâ olarak gerçekleştirilmektedir.”* şeklinde ifade ederken çoğu defa bu motifle bir ağacın, hayvanın yahut cansız bir nesnenin şimdiki hâline gelişinin açıklanmaya çalışıldığını belirtir (Ocak, 2009, s. 206).

Söz konusu değerlendirmeler ışığında Saim Sakaoğlu'nun efsane, Ahmet Yaşar Ocak'ın evliya menkıbeleri ekseninde ele aldığı şekil değiştirme konusuna, Pertev Naili Boratav'ın daha genel bir çerçeveden yaklaştığı görülmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki varlıkların buldukları şekillerinden başka bir şekle dönüşmesine/dönüştürülmesine dayanan şekil değiştirme, ceza veya mükâfatın sonucu olarak meydana gelmekte ve bu iş üstün bir güç tarafından yapılmaktadır. Felaketten veya sonu felakete varacak bir tehlikeden kurtarma işlevi ise efsanelerde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Menakıpnamelerdeki şekil değiştirmeler ise genellikle don değiştirme örnekleri şeklinde görülmekte ve bunlar hayvan şekline girme biçiminde olmaktadır (Ocak, 2009, s. 207). Hoca Ahmet Yesevi başta olmak üzere erenler hakkında özellikle kuş donuna girme üzerine pek çok menkıbe bulunmaktadır. Bu menkıbelerde; Hoca Ahmet Yesevi'nin turna, Bektaşî halifesi Resul Baba'nın altın geyik ve güvercin, Abdal Musa'nın ise geyik donuna büründüğü görülür. Erenlerin; kuş donuna girerek hacca sabah namazını eda etmesi, üç güvercin olarak arkadaşlarıyla Mekke'ye gitmeleri, savaşa güvercin olarak katılmaları da menkıbelerde anlatılmaktadır (Önal, 2010, s. 1280).

Stith Thompson'un Motif-Index of Folk Literature adlı eserinin *“tabu”* ve *“magic”* bölümlerinde yer alan şekil değiştirme motifi, Metin Ergun'un Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi adlı çalışmasında:

- Taşa dönme (taş kesilme)
- Hayvana dönme
- Bitkiye dönme
- Dağa, tepeye ve toprağa dönme
- Denize, göle, nehre ve pınara dönme

Uzay cisimlerine dönme
 Tabiatüstü varlıklara dönme
 Tabiat hadiselerine dönme
 Madene dönme
 İnsana dönme
 Diğer şekil değiştirmeler

Eksik anlatılanlar (Ergun, 1997, s. 198) olmak üzere on iki alt bölümde incelenmiştir.

Görüldüğü üzere çeşitli şekillere dönüşümlerin gerçekleşebildiği şekil değiştirmelerin oluşumu temelde mükafat, cezalandırma, felaketten kurtarma vb. sebeplere dayanmaktadır. Ancak bu sebeplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan durumlar söz konusudur. Başka bir ifadeyle ceza, ödül veya kurtarma eyleminin meydana gelmesinde etkili olan bu durumlar, keyfiyete ya da zorunlu şartlara bağlı olabilmektedir. İnsanlık tarihinin kaderini belirleyen savaş olgusu da bunlar arasında yer almaktadır.

Tarafların güç mücadelesine dayanan savaşlar, mücadele edenler kadar arka plandakileri de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu makalede ele alınacak şekil değiştirme motifli efsaneler, işte bu etkileşimin sonucunda ortaya çıkmış metinlerdir. Şekil değiştirme motifinin taş kesilme ve bitkiye dönme biçimlerinde görüldüğü bu efsanelerde, olayların gerçekleşme anı savaşların yaşandığı dönemlerdir. Normal şartlarda meydana gelebilecek şekil değiştirmelerin savaşlarla ilişkilendirilmesi, söz konusu efsanelerin farklı bir anlam kazanmasını da sağlamaktadır.

İNSANLIĞIN KADERİNİ DEĞİŞTİREN BİR OLGU: SAVAŞ

İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe dayanan savaş olgusu, tarihin her döneminde farklı amaç ve araçlarla insanların veya toplumların hayatını etkilemeyi başarmıştır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak insanlar, hem savaşın kötülüğünden şikâyet etmiş hem de ihtiyaç duyduklarında ona başvurmaktan bir türlü vazgeçememişlerdir. Osmanlıca "*Harp*", Fransızca "*guerre*", Almanca "*krieg*" ve İngilizce "*war*" kelimeleriyle ifade edilen savaş, barış deyiminin karşısı olarak siyasetin değişik araçlarla süregelişidir. Savaş, siyasal-ekonomik-tarihsel bir olgudur ve kendini doğuran siyasal sistemlerden ayrılması mümkün değildir. İlk insanların birbirleriyle değil hep birlikte doğaya karşı savaşmaları, mal edinme olgusunun ortaya çıkmasıyla birbirleri arasında bir mücadeleye dönüşmüş ve bu mücadele yayılmacı ülkelerin dünyayı paylaşmalarında zirveye ulaşmıştır (Hançerlioğlu, 1996, s. 345).

Tarih boyunca insanoğlunun varlığı üzerinde derin etkiler meydana getiren savaş olgusu, bir terim veya kavram olarak farklı açılardan ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Savaş olgusu ile ilgili olarak kaynaklarda karşılaşılan tanımlamalardan bazılarını aşağıda yer verecektir:

"Devlet ya da ulus gibi siyasal birimler arasında genellikle açık ve ilan edilmiş olarak yürütülen ve devletler hukukunca düzenlenmiş kurallar uyarınca yapılan silahlı mücadele" (Arda, Kılıçgedik, Bakan, Bakan & Kemer, 2003, s. 521). "Modern devletler hukuku doktrinine göre tarafların çıkarları doğrultusunda birbirlerine isteklerini zorla kabul ettirmek amacıyla ve devletler hukukunca öngörülmuş kurallar çerçevesinde iki veya daha fazla devlet arasında yapılan silahlı mücadele" (Yaman, 2009, s. 189). "İki ya da daha çok devletin isteklerini kabul ettirmek, ekonomik ya da siyasal anlaşmazlıklar gibi nedenlerle siyasal ilişkileri keserek ve uluslararası hukukça düzenlenmiş kurallara da uyararak birbirlerine karşı giriştikleri silahlı eylem" (Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA], 2011, s. 1006).

Savaşın niteliği ile ilgili tanımlamalara bakıldığında zaman mücadelenin/savaşın uluslararası kurallar çerçevesinde yapılması gerekliliği dikkat çekmektedir. Ancak bu gerekliliğe ne kadar

uyulduğu da farklı bir tartışma konusudur. İnsanlığın nefret ettiği ancak bir türlü de vazgeçemediği ve açıklayamadığı en eski bağımlılıklarından biri olan savaş (Türe, 2008, s. 194); kara, deniz ve hava savaşı, iç savaş, psikolojik savaş, soğuk savaş gibi birçok şekilde yaşanmakta ve ifade edilmektedir.

SAVAŞ OLGUSU ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN ŞEKİL DEĞİŞTİRME MOTİFLİ EFSANELER

Dünyanın başlangıcından beri insanoğlunun yaşamında varlığını bir şekilde hissettiren savaş olgusu, şekil değiştirme motifli efsanelerin oluşumunda da pay sahibidir. Anadolu coğrafyasındaki savaşlarla ilgili efsaneler içinde şekil değiştirme motifli olanların inceleneceği bu makalede, söz konusu metinler *taş kesilmeler* ve *bitkiye dönüşmeler* olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

A. Taş Kesilmeler

Şekil değiştirme motifinin görüldüğü efsaneler arasında taş kesilmeler ilk sırada yer almaktadır. Taş kesilme, canlı veya cansız varlıkların buldukları *şekil* ve *yapı*larından bazen yapısını bazen de ikisini birden kaybederek taşa dönüşmesi şeklinde tanımlanabilir. Taş kesilmede görülen değişim, köken efsanelerinde görüldüğü gibi her zaman için tam bir şekil değiştirme olmayıp şekilleri meydana getiren maddelerin değişmesi şeklindedir. Düğün alayları, nimete saygısızlık, adağın yerine getirilmemesi ile ilgili taş kesilmelerde ilk şekil ile taş kesilme olayından sonraki şekil arasında büyük benzerlik vardır. Bunun yanında dağ ve tepelerin oluşumu ile ilgili olarak anlatılan efsanelerde asıl şekil ile taş kesilmiş şekil arasında benzerlik bulmak imkânsızdır. Mesela adağını yerine getirmeyen çobanın sürüsüyle beraber taş kesilmesinde tam bir şekil değiştirme görülmez. Çünkü taş kesilme esnasında çobanın şekli değişmez sadece bedeni meydana getiren maddeler değişir. Bunun yanında iki kız kardeşin birbirine beddua ederek Ağrı Dağları'na dönüşmesinde ise tam bir şekil değiştirme görülür (Sakaoğlu, 1980, s. 32-35).

Efsanelerde taş kesilenlerin başında insan gelir. İnsanı; hayvan, bitki, eşya ve tabiatüstü varlıkların taş kesilmesi izler. Taş kesilen insanlar; gelin, kız, kadın, çocuk, çoban vb. gibi genel adlarla anılan kimselerdir ve insanların isimlerine pek rastlanmaz. İnsanlar bazen tek başına bazen de toplu hâlde taş kesilirler. Hayvan ve eşyaların taş kesilmesinde ise insanlarla olan ilgileri etkilidir. At, köpek, deve, koyun, kuzu, vb. hayvanların yanı sıra eşyaların taş kesilmesi de olay anında insanların yanında olmalarından kaynaklanmaktadır. Bitkilerin taş kesilmesine ise daha az rastlanır. Efsanelerde taş kesilen tabiatüstü varlıkların başında ejderhalar gelir, onu yılanlar, canavarlar ve devler takip eder. Bu varlıklar, insanlara zarar verdikleri veya verebilecekleri düşüncesiyle insanların dilekleri neticesinde taş kesilirler. Taş kesilme, iyiler için bir kurtuluş iken kötüler için bir cezadır. Bazen olayla yakından uzaktan ilgisi olmayan kişilerin de taş kesildiği görülür. Efsanelerde pek çok kimse zor durumda kaldığında kurtuluş için Allah'a sığınarak dilekte bulunur. Bazılarının dilekte bulunabilecek zamanı bile yoktur. Anne-babaya ve nimete saygısızlık, zor durumdan kurtulma arzusu efsanelerdeki taş kesilmelerin temel sebeplerindendir. Dua ve beddua ise taş kesilmelerin meydana gelmesinde bir vasıta (Sakaoğlu, 1980, s. 38-41).

Saim Sakaoğlu, taş kesilmeleri; aşk – zor durumdan kurtulma – saygısızlıklar – kötü huylar – Hızır ve insanlar – değişik taş kesilmeler – eksik anlatılanlar (Sakaoğlu, 1980, s. 110-111) olmak üzere yedi başlıkta tasnif ederken taş kesilme üzerine araştırma yapan isimlerden Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar adlı çalışmasında, insanların taşlaşmasının sebeplerini dört başlıkta değerlendirir:

1. Beddualarla taşlaşanlar. Lanetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.

2. Günah işleyenler, Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşır.

3. Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırıda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.

4. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu, vb.nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanırlar (Tanyu, 1968, s. 166).

Taş kesilme motifiyle ilgili genel bilgilerin ardından savaşların etkisiyle oluşan efsanelerde bu motifin görüldüğü örneklerle geçebiliriz. İncelemenin daha sağlıklı olması adına bu efsaneleri *düşmanın eline düşmekten korkan gelin ve gelin alaylarının taş kesilmeleri, düşmanın eline düşmekten korkan kadın ve kızların taş kesilmeleri ve diğer taş kesilmeler* olmak üzere üç grupta değerlendirme düşüncesindeyiz.

Taş kesilmeler içerisinde gelin ve gelin alaylarının taş kesilmeleri, önemli bir yer tutmaktadır. Hem Anadolu hem de Anadolu dışındaki Türk efsanelerinde gelin ya yalnız başına ya da devesi, çeyizi ve alayla birlikte taş kesilirken görülmektedir (Ergun, 1997, s. 184). Kız evinden oğlan evine gitmek için yola çıkan gelin alayının önü; kimi zaman kızın bilinmeyen âşığı ve adamları, kimi zaman eşkiya kimi zaman da düşmanlar tarafından kesilir. Genellikle gelinin duası neticesinde taş kesilme gerçekleşirken ilk âşığın veya talibin bedduası ya da evliliğe rızası olmayan gelinin duası ile de taş kesilmeler meydana gelebilmektedir. Kızın anne veya babasının da gelin alaylarının taş kesildiği görülür. Alayın önüne ejderha çıkması, alayın yolunu kaybetmesi, susuz kalması veya alayda bulunanların nimete saygısızlık yapması da gelin alaylarının taş kesilmesinde etkili olmaktadır (Sakaoğlu, 1980, s. 111-115; Sakaoğlu, 2004, s. 21-22; Oğuz & Ersoy, 2007, s. 25-26, 42-46, 58-59, 77, 100).

Savaş dönemlerinde düğünlerin düşman baskınına uğraması, düğün alaylarının önünün düşmanlar tarafından kesilmesi gibi sebepler gelin ve gelin alaylarının taş kesilmesine neden olmaktadır. Çankırı'da anlatılan Gelin Kayası, Adana'da anlatılan Gelinle Damat Taşı ve Erzurum'da anlatılan Gelin Taşı adlı efsanelerde gelin ve gelin alaylarının taş kesilmesinde söz konusu sebeplerin etkili olduğu görülmektedir.

Gelin kayası adlı efsane, savaş zamanında kız evinden oğlan evine gitmekte olan bir gelin alayının taş kesilmesiyle ilgilidir. Yolu düşmanlar tarafından kesilen gelin alayının önünde giden evliyanın duasıyla gelin ve alaydaki seymenler, taş kesilmişlerdir (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 35). Gelin taşı adlı efsanede ise seferberlik yıllarında Hasankale'nin Sansar köyünden Miyadin köyüne giden bir düğün alayı, yolda işgalci Rus süvarilerinin naralar atarak karşıdan kendilerine yaklaşmakta olduğunu fark eder. Düşmanın eline düşmekten korkan gelinin duasıyla faytondaki gelin ve yanındakiler, oldukları yerde taş kesilirler (Seyidoğlu, 2005, s. 265).

Gelin alaylarının yolda düşmanla karşılaşmasının yanında, düğünlerin düşman askerleri tarafından basılması da taş kesilmelerin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Gelinle damat taşı adlı efsane, savaş yıllarında yapılan düğünlerin düşman baskınına uğraması neticesinde meydana gelen taş kesilmelerle ilgilidir. İşgal yıllarında Kozan ilçesindeki köylerden birinde yapılan düğün, Ermenilerin baskınına uğrar. Ermenilerin elinden kaçmayı başaran gelinle damat, köydeki dağın tepesine kadar çıkar. Düşman askerlerinin kendilerine yetiştiğini gören gelinin dua etmesiyle ikisi de taş kesilir (Okuşluk, 1994, s. 70).

Özellikle savaş zamanlarında görülen işgaller, işgalcilerin önlerine geleni yakıp yıktığı, insanları acımasızca öldürdüğü, onlara işkence ettiği, dolayısıyla da insanların can güvenliğinin olmadığı süreçlerdir. Gelinle damat taşı efsanesinde görüldüğü üzere, düğünü Adana bölgesinde yaşayan Ermenilerin oluşturduğu çetelerden biri basmaktadır. Birinci Dünya ve

Kurtuluş Savaşı yıllarında Batılı devletlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Ermeniler, kurdukları çetelerle çok sayıda masum insanın ölümüne sebep olmuşlardır. Efsanede düşman askerleri tarafından yakalanmak üzere olan gelinle damat, içine düştükleri zor durumdan duaları neticesinde taş kesilerek kurtulmuşlardır.

Gelin ve gelin alaylarıyla ilgili taş kesilmelerde düşman karşısında çaresiz kalan insanların içine düştükleri zor durumdan taş kesilmek suretiyle kurtulduklarına şahit olunmaktadır. Bu efsanelerdeki taş kesilmeler, genellikle gelinlerin duası sonucunda meydana gelmektedir. Sadece gelin kayası adlı efsanede, alayın önünde bulunan evliyanın duasıyla taş kesilme gerçekleşmektedir. Toplum tarafından ermiş, veli ya da evliya olarak adlandırılan kimseler, gösterdikleri kerametlerle halk nazarında kabul görürler. Bu kimselerin, yaşadıkları veya mezarlarının bulunduğu bölgeyi ve insanlarını tehlikelerden korumalarına efsanelerde rastlamak mümkündür. Kendisine veya çevresindeki insanlara zarar verebilecek canlı-cansız varlıkları kolayca etkisiz hâle getirebilecek biri olarak görülen velinin (efsanedeki evliya) karşısındaki düşmanı durdurmak yerine kendilerinin onun eline düşmemesi için taş ya da kuş olma dileğinde bulunması dikkat çekici bir durumdur.

Savaş olgusu etrafında şekillenen taş kesilmeler arasında ikinci grubu oluşturanlar ise kadın ve kızların taş kesilmesiyle ilgili olanlardır. Bu efsanelerde kadınların kimi zaman tek başına, kimi zaman çocuklarıyla kimi zaman da toplu şekilde taş kesildikleri görülmektedir. Bazı efsanelerde, hamile kadınların taş kesilmesine bile rastlamak mümkündür. Malatya'da anlatılan Fatmacık Kayası, Ankara'da anlatılan İffet Kayası ve Bursa'da anlatılan Kocakarı Taşı adlı efsaneler kadınların çocuklarıyla birlikte taş kesildiği efsane örneklerindedir.

Fatmacık Kayası efsanesinde, seferberlik zamanında sırtına aldığı çocuğuyla toprak elemeye giden Fatma adındaki kadının etrafını kötü niyetli düşman askerleri sarar. Başına gelecek kötülüğün korkusuyla kaçmaya çalışan Fatma, yakalanacağı sırada yaptığı duanın neticesinde çocuğuyla birlikte taş kesilir (Yağbasan, 2013, s. 179-180). İffet kayası adlı efsane, Sakarya Meydan Muharebesi'nin yaşandığı günlerde düşmanın işgal ettiği köyde kocası öldürülen, kendisi tecavüze uğrayan bir kadının taş kesilmesiyle ilgilidir. Bulduğu ilk fırsatta kucağına aldığı çocuğuyla Yunan askerlerinin elinden kaçmayı başaran kadın, köyün yakınındaki Kartal Kayalıkları'nın ucuna geldiğinde peşindeki düşman askerlerinden kurtulamayacağını anlar. Alnındaki bu kara lekeyle yaşamaktansa taş olmayı dileyen kadın, duasının kabul olmasından sonra kucağındaki çocuğuyla birlikte kayalıkların üzerinde taş kesilir (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 48).

Etrafı düşman askerleri tarafından sarılan Fatma, iffet ve namusunu korumak; düşman askerlerinin tecavüzüne maruz kalan kadın ise alnındaki bu kara lekeden kurtulmak için taş olma dileğinde bulunur. Fatma, sırtında sarılı olan çocuğuyla beraber taş kesilirken düşman askerlerinin elinden kaçmayı başaran kadın, duasında çocuğundan ayrılmamayı istediği için çocuğuyla birlikte taş kesilmiştir. Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra özellikle İngilizlerin desteğiyle Batı Anadolu'yu işgale başlayan Yunanlar, işgal ettikleri yerlerde masum insanlara yaptıkları işkence, katliam ve tecavüzlerle büyük bir insanlık suçu işlemişlerdir.¹

Kocakarı taşı adlı efsane ise nimete saygısızlık sonucunda meydana gelen taş kesilme örneklerindedir. Savaş yıllarında köyünde ekmek yapmakta olan bir kadın, yanında duran küçük çocuğunun pislettiği altını, etrafta bez bulamadığı ve düşman askerinin gelip kendilerine zarar vermesinden korktuğu için ekmekle siler. Bunun üzerine kadın ve çocuğu taş kesilir (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 143).

¹ Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918)'nin ardından başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu'da işgallere başlayan Yunanların faaliyetleri için şu kaynağa bakılabilir (Ayıışı, 2002, s. 776-789).

Bu efsanede altını pisleten çocuğunu ekmekle temizleyen kadının ve çocuğunun taş kesilmesi görülür. Anne ve babaya saygısızlık, nimete karşı takınılan tavır, İslamiyet'in emirlerine karşı gelme ve diğerleri (Sakaoğlu, 1980, s. 110) şeklinde sırlanan hareketler taş kesilmeler içerisinde *saygısızlıklar* başlığı altında değerlendirilir. Nimete saygısızlık yapılması sonucunda ceza olarak meydana gelen taş kesilme örneklerinden olan bu efsanenin benzerleri (Sakaoğlu, 1980, s. 126-128) Anadolu Türk efsaneleri arasında çokça görülmektedir. Ancak burada istisnai bir durum söz konusudur. Nimete saygısızlık yapılmasının sonucu olarak meydana gelen taş kesilmelerde fiili işleyen kişiler üşengeçlik veya temizlik için kendisine gönderilen mendili kullanmak istemediklerinden dolayı cezalandırılmaktadırlar. Bu efsanede ise çocuğun altını ekmekle temizleyen kadın, etrafta temizlik yapacak bir şey bulamadığı ve düşmanının saldırısına uğramaktan korktuğu için böyle davranmak zorunda kalmıştır. Bir başka ifadeyle nimete saygısızlık yapılmasının sebebi can ve namus güvenliğidir. Bundan dolayı korku duygusu kutsalın önüne geçmekte ve kutsalın çiğnenmesine neden olmaktadır.

Eskişehir'de anlatılan Gelin Kayası adlı efsane, hamile kadınların taş kesildiği efsane örneklerindedir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan ordusunun bastığı köyden kaçmaya çalışan hamile bir gelin, köyün hemen yakınındaki tepenin yamacında peşindeki Yunan askerlerine yakalanacağını anlayınca taş ya da kuş olmak için dilekte bulunur. Duası kabul olunan gelin, oracıkta taş kesilir (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 29). Bu efsanede, kaçma imkânı olmayan hamile bir kadının düşmanın eline düşerse başına gelebilecek işkence ve saldırıları düşünerek böyle bir dilekte bulunması söz konusudur.

Hamile veya çocuğuyla birlikte taş kesilen kadınlardan sonra kadınların tek başına veya toplu şekilde taş kesildiği efsanelere geçebiliriz. Kilis'te anlatılan Tekke Taşı ve Ağrı'da anlatılan Gelin Kayaları adlı efsaneler, kadınların tek başına veya toplu şekilde taş kesildiği efsanelerdendir. Tekke taşı adlı efsanede, Fransızların işgaline maruz kalan şehirde tekkeye gitmekte olan yeni evli bir çift yolda Fransız askerleriyle karşılaşır. Askerlerin kadını rahatsız etmesinden dolayı kocası müdahale eder. Kocasının askerler tarafından öldürülmesi üzerine kadın, koşarak gittiği tekkede secdeye kapanarak düşmanların eline düşmektense taş olmayı diler. Duası kabul olan kadın, tekkenin içinde taş kesilir (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 113).

Bu efsanede görülen olay (kadınların işgalciler tarafından rahatsız edilmesi) Millî Mücadele sırasında Kahramanmaraş'ta gerçekten yaşanmıştır. Tarihte *Sütçü İmam Olayı* olarak bilinen hadise şöyledir. Uzunoluk Hamamı'ndan çıkıp evlerine gitmekte olan Maraşlı kadınlara yaklaşarak "Artık burası Türklerin değildir, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez." diyen bir Ermeni çetecinin, kadınlardan birinin peçesini açması neticesinde gelişen olayları dükkânında soğukkanlılıkla seyreden Sütçü İmam, tabancasını alarak olay yerine gelir. Silahını kadınların peçesini açan Ermeni'nin üzerine doğrultarak ateşleyen Sütçü İmam, düşmana sığıttığı bu ilk kurşunla işgalcilere ve Ermenilere Türk milletine yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını açık bir şekilde göstermiştir (Kılınç, 2018, s. 176).

Gelin kayaları adlı efsanede ise bölgeyi işgal eden Ruslar, silahlanıp dağlara çıkan erkeklerin yerini öğrenmek amacıyla esir aldığı Eleşkirtli kadınlara işkence ederler. Yapılan bütün işkencelere rağmen kadınlardan erkeklerinin yerini öğrenemeyen düşmanlar, sır vermeyen Eleşkirtli kadınları bir bir süngülerken kan revan içinde yere yuvarlanan kadınlar taş kesilme dileğinde bulunurlar. Zulme uğrayan o masum kadınların duası kabul olur. O anda şimşekler çakar, gök gürlür. Korkudan birbirlerine sokulan kadınlar, oldukları gibi topluca sipsivri kayalara dönüşürler. Yaralarından akan kanların, kayalara rengini vermesiyle de kayalar kırmızıya dönüşür. Gelin Kayaları efsanesinde, esir düştüğü Rusların işkencelerine rağmen erkeklerinin yerini söylemeyen Eleşkirtli kadınlar, "Ser verilir, sır verilmez." sözünün

hakını verircesine davranırlar. Eleşkirtli kadınların, içinde buldukları zor durumdan kurtulmak için Kösadağ'ın dibinde kara bir tepe veya kaya olma dileğinde bulunmaları sonucunda taş kesilme meydana gelir. Kadınların duasından sonra şimşeklerin çakması ve gök gürlemelerinin duyulması, taş kesilme efsanelerinde pek karşılaşılan olaylardan değıldir (Alpaslan, 2010, s. 112-113).

Erzurum'da anlatılan Gelin Kayası, Erzincan'da anlatılan Kızlar Sinisi ve Çorum'da anlatılan Kırk Kızlar adlı efsaneler, kızların taş kesilmesiyle ilgili efsane örneklerindedir. Bu efsanelerde kızların, bazen tek başına bazen de toplu şekilde taş kesildikleri görülmektedir.

Gelin kayası adlı efsane, Rus komutanın işgal ettiği köyde gönlünü kaptırdığı güzel bir kızla ilgilidir. Komutan tüm çabalarına rağmen ikna edemediği kızı, ordusuyla köyden ayrılırken yanında götürmek ister. Düşmanla gitmek istemeyen kız, taş kesilme dileğinde bulununca Rus komutanla birlikte atın üzerinde taş kesilir (İnönü Üniversitesi, 1989, s. 175). Bu efsanede zorla götürülmek istenen kız, çaresiz kalınca taş kesilme dileğinde bulunur. Kızın duası sonucunda sadece kendisi değil Rus komutan ve bineği olan at da taş kesilir. Buradaki taş kesilme kız için bir mükâfat iken Rus komutan için bir cezalandırma dır.

Kızlar sinisi adlı efsane, kızların toplu şekilde taş kesildiği efsanelerdendir. Savaş döneminde işgal edilen ilçede düşman askerlerine yakalanmamak için Erenler Tepesi adı verilen yere doğru kaçan kırk kız, tepeye vardıklarında artık kaçacak yerleri olmadığını anlayıp düşmanın eline düşmektense taş kesilmek için dua ederler. Duaları kabul olunan kızlar taş kesilir (İnönü Üniversitesi, 1989, s. 176). Kırk kızlar efsanesinde ise Ermenilerin işgal ettiği köyde zulüm ve işkencelere dayanamayan beş kız kardeş, buldukları ilk fırsatta köyden kaçarlar. Peşlerindeki Ermenilerden kurtulamayacaklarını düşünen kızlar, el ele tutuşarak çember şeklinde oturup düşmanın eline geçmemek için taş olmayı dilerler. Duaları kabul olunan kızlar, çember şeklinde taş kesilirler (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 54).

Yaşadıkları bölge işgal altında olan beş kız kardeşin veya işgal edilmekte olan kırk kızların düşman eline düşüp namus ve iffetlerini kaybetmektense taş kesilmeyi göze almaları ve duaları sonucunda taş kesilmeleri görülmektedir. Kızlar, içinde buldukları zor durumdan taş kesilerek kurtulmuşlardır.

Savaş olgusu etrafında şekillenen taş kesilmelerin üçüncü grubunu diğer taş kesilmeler oluşturmaktadır. Şahıs kadrolarında kadınların yer almadığı bu efsanelerde, sürülerini otlatan çobanların ve düşmana esir düşen askerlerin taş kesilmeleri anlatılmaktadır.

Mersin'de anlatılan Çoban Taşı ve Kars'ta anlatılan Taş Kesilen Çoban adlı efsaneler, savaşlar etrafında anlatılan taş kesilmeler arasında çobanlarla ilgili olanlardır. Taş kesilen şahıs kadroları arasında gelinden sonra en fazla çobanların yer aldığı görülür. Zor durumda kalan (hayvanların susuz kalması, sürüsünü otlatırken karşısına ejder/ejderha çıkması, sürüsüyle birlikte kar fırtınasına yakalanması, vb.) çoban, adakta bulunarak içinde bulunduğu zorluktan kurtulmak ister. Fakat adağı yerine getirmediği veya hileli bir şekilde yerine getirdiği için bazen sadece kendisi çoğu zaman da sürüsüyle birlikte taş kesilir. Çobanın yanında bulunan insanların da taş kesildiği görülür. Çobanın, koyunları yanında kavalı veya sopasıyla da taş kesildiği efsaneler vardır (Ergun, 1997, s. 184).

Çoban taşı adlı efsanede, Kurtuluş Savaşı zamanında köyünde sürülerini otlatan iyi yürekli bir çobanın çevre köylerden birinde yükselen alevleri görüp, Fransızların oraya geldiğini anlaması ve düşman elinde esir olup onların elinde ölmektense taş olma dileğinde bulunması neticesinde olduğu yerde taş kesilmesi anlatılır (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 96). Taş kesilen çoban efsanesi ise Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaştığı zamanların birinde yaylada koyun otlatan bir çobanın taş kesilmesiyle ilgilidir. Efsanede, vatan topraklarına düşmanın ayak bastığını göstermemesi için Allah'a dua eden çobanın, duasını bitirdiğinde diğer taraftan gelen düşman

atlılarını göremeden koyunlarıyla birlikte taş kesilmesi anlatılır (İnönü Üniversitesi, 1989, s. 210). Efsanelerde düşmana esir düşmemek ve vatan toprağının düşmanlar tarafından çiğnendiğini görmemek için dua eden çobanların tek başına veya koyunlarıyla birlikte taş kesilmelerine şahit olunmaktadır.

Hatay'da anlatılan Yedi Asker adlı efsane, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf devletleri tarafından Anadolu topraklarının işgal edildiği sıralarda düşmana esir düşen Türk askerlerinin taş kesilmesiyle ilgilidir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransızlar tarafından işgal edilen şehirde düşmana esir düşen yedi Türk askeri, hapsedildikleri Koz Kalesi'nde maruz kaldıkları ağır işkencelere daha fazla dayanamayıp düşman elinde esirlik çekmektense taş kesilmek için dua ederler. Duaları kabul olunan askerler buldukları zindanda taş kesilirler (Oğuz & Ersoy, 2007, s. 115). Bu efsanede, düşmana esir düşmeyi ölmekten ağır kabul eden Türk milletinin bağımsızlığına düşkünlüğünden izler görülmektedir. Düşmanın işkence ve hakaretlerine katlanamayan yedi asker, esir hayatı yaşamaktansa taşa dönüşmeyi yeğleyerek içinde buldukları zor durumdan kurtulmuşlardır.

B. Bitkiye Dönüşmeler

Şekil değiştirme efsaneleri arasında bitkiye dönüşmelerin örnekleri taş kesilmelerde olduğu gibi çok değildir. Bu dönüşüm şekli, esasen zor durumdan kurtarma ve cezalandırma olmak üzere iki sebebe dayanmaktadır (Ergun, 1997, s. 187).

Kâfirlerin sürekli huzursuz ettiği Müslüman kız ve erkeğin Allah'tan ağaç veya taş olmayı dilemesi sonucu meşe ağacına dönüşmesi; yaşlı bir adama kuma giden kızın halay sırasında dua etmesi sonucu alayla birlikte çalı hâline gelmesi; babanın oğluna bağı ve bostanı bağışlamasına rağmen oğulun babasına bir salkım üzüm bile vermemesi sonucu bağıın kara çalılık, bostanın da pirenlik olması; Hızır'a süt vermemek için yün yığının içine giren Yörük beyinin Hızır tarafından ayıya, davarının ardıç ağacına, kazanının da kayaya çevrilmesi efsanelerde görülen bitkiye dönüşmelerden bazılarıdır (Ergun, 1997, s. 322-324). Bitkiye dönüşme efsanelerinde insanların yanında hayvan ve diğer varlıkların da bitkiye dönüştüğü yukarıdaki örneklerde görülmektedir. Taş kesilme efsanelerinde olduğu gibi insan dışındaki varlıkların bitkiye dönüşmesinde olayın gerçekleşme anında insanların yanında bulunmaları, dönüşüme maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Erzincan'da anlatılan Ardıçlık Mevkii, Yozgat'ta anlatılan Sırçalı, Ağrı'da anlatılan Şehit Ağacı ve Ziyaret adlı efsaneler, savaş olgusu etrafında şekillenen efsanelerde bitkiye dönüşmelerin görüldüğü örneklerdir.

Ardıçlık Mevkii adlı efsane, savaş sırasında başı kesilmesine rağmen savaşa devam eden Seydi Sultan'la ilgilidir. Seydi Sultan'ın kesilen başını koltuğuna alarak emrindeki askerleri komuta etmeye devam etmesi, yaşananları seyreden bir kadının söylediği sözlerle sona erer. Olduğu yere yıkılan Seydi Sultan'ın ruhunu teslim etmesinden sonra askerleri de ardıç ağacına dönüşür (Sakaoğlu, 2004, s. 97-98). Sırçalı efsanesinde ise Türklerle kâfirlerin savaştığı yıllarda sayıca düşmandan az olan Türklerin kâfirler tarafından sıkıştırıldığı sırada ölmeye veya düşmana esir düşmeye razı olmayıp Allah'a dua ederek çalı ya da taş olmayı dilemeleri neticesinde çalıya dönüşmeleri anlatılır (Karadavut, 1992, s. 182). İlk efsanede, kesik başıyla savaşa devam eden Seydi Sultan'ın sırrının ortaya çıkması askerlerinin ardıç ağacına dönüşmesine sebep olmaktadır. Diğer efsanede ise savaşta kâfirler karşısında zor durumda kalan Türklerin duaları sonucunda çalıya dönüşmesi görülmektedir.

Şehit ağacı ve Ziyaret adlı efsaneler, defalarca Rus işgaline maruz kalan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan bir olayla ilgilidir. Şehit ağacı efsanesinde; Rusların Kafkaslardan inerek Doğu illerimizi istila ettiği yıllarda, düşmana teslim olmayıp mücadeleye girişen köylülerden

geriye kalan dede, oğul ve torun, düşmanlar tarafından yakalandıktan sonra diri diri toprağa gömülür. Rus komutanın emriyle bunların başlarının üzerine dikilen silahları, düşmanın oradan ayrılmasından sonra ağaca dönüşürler (Alpaslan, 2010, s. 292-293). Ziyaret adlı efsane ise genç bir kızın ağaca dönüşmesiyle ilgilidir. Patnos'un beş kilometre kuzeydoğusunda yer alan köyde, bir tarihte bölgeyi işgale gelen Rus askerlerden birkaçı, köyde yaşayan genç bir kıza sarkıntılık eder. Kız çaresiz kalınca, kendisini kurtarması için Allah'a yalvarır. Masum kızın duası o anda kabul olur ve kız, bir ağaca dönüşür (Alpaslan, 2010, s. 139).

Birinci efsanede düşmana esir olmamak için canla başla çarpışan köylülerden dede, oğul ve torunun kahramanlıklarının nişanesi olarak başlarına çakılan silahlarının üç söğüt ağacına dönüşmesi görülür. Silahların ağaçlara dönüşmesi -bir bakıma Rus komutanın istediği gibi- o kahraman insanların işareti olarak hatıralarının günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur. Diğer efsanede ise duası sonucu ağaca dönüşen köylü kızın zor durumdan kurtulması söz konusudur.

SONUÇ

Şekil değiştirme motifli efsanelerin oluşumunda savaş olgusunun önemli bir yeri vardır. Savaş dönemlerinin zorlu şartları sebebiyle insanların içinde bulunduğu çaresizlik, düşmana esir düşme veya namusun lekelenmesi vb. kaygı ve korkular, söz konusu durumlara maruz kalmaktansa şekil değiştirmenin tercih edilmesine neden olmaktadır. Talepte bulunanlar için bir nevi kurtuluş anlamı da ifade eden bu durum, şekil değiştirme motifli efsanelerin genel yapısına uygunluk göstermektedir. Söz konusu efsanelerde farklılık arz eden nokta ise öteki kimliğinde ortaya çıkan şahısların rakip aşık, eşkıya vb. değil de savaş döneminin şartları gereği düşman konumundaki Rus, Fransız, Yunan, Ermeni vb. milletlere mensup kişiler olmasıdır.

İncelenen efsanelerin neredeyse tamamında taş kesilmeler dua sonucu gerçekleşmektedir. Duanın da bir çeşit dilekte, istekte bulunma olduğu düşünülürse bu kişilerin dilekleri neticesinde taş kesildikleri söylenebilir. Yalnızca bir efsanede taş kesilmenin -zorunlu sebeplerle olsa da- nimete saygısızlık neticesinde meydana geldiği görülür. Efsanelerde taş kesilme dileğinde bulunanların %80'ini kadınlar %20'ni erkekler oluşturur. Taş kesilme dileğinde bulunan şahıslar gruplanacak olursa bunlar; gelin (2 efsane), kadın (1), çocuklu kadın (3), hamile kadın (1), kadınlar (1), kız (1), kırk kız (1), beş kız kardeş (1), evliya (1), çoban (2) ve yedi Türk askeri (1) dir.

Efsanelerde özellikle kadınların düşmanın eline düşüp namusunun lekelenmemesi için Allah'a yakarıta bulduklarına şahit olunur. Kadınlar, düşmanın eline esir düşmektense ölmeyi, taş veya kuş olmayı göze alırlar. Duaları kabul olunan kadınlar, içinde buldukları zor durumdan taşa dönüşerek kurtulurlar. Bu taş kesilmelerde cezadan ziyade sonu felakete varabilecek bir tehlikeden kurtarma söz konusudur. Bir başka ifadeyle bu taş kesilmelere iyiler için bir tür mükâfat gözüyle de bakılabilir. Efsanelerde erkeklerin de taş kesilme dileğinde buldukları görülür. Çoban taşı, taş kesilen çoban, yedi asker adlı efsaneler, erkeklerin duaları sonucu taş kesildikleri efsane örnekleridir. Gelin taşı efsanesinde dua eden kişi ise gelin alayındaki evliyadır. Taş kesilme için dilekte bulunanın evliya olmasına rağmen, alaydaki gelin ve seymenler taş kesilmiştir.

Savaşlar etrafında şekillenen taş kesilmelerin meydana gelmesinde Tanyu'nun tasnifinde üçüncü sırada yer alan *dilekleri sonucunda taş kesilmelerin*, Sakaoğlu'nun tasnifinde ise iki ve üçüncü sırada yer alan *zor durumdan kurtulma* ve *saygısızlıkların* sebep veya etkili olduğu görülmektedir.

Bitkiye dönüşmelerde içine düşülen zor durumdan dua sonucunda kurtulma (Sırçalı,

Ziyaret) ve sırrın ortaya çıkması (Ardıçlık Mevkii) gibi unsurlar etkili olmaktadır. Bu efsanelerde bitkiye dönüşen insanlar; Seydi Sultan'ın askerleri, savaşta ölmek veya kâfirlere esir düşmek istemeyen Türkler, düşman askerlerinin saldırısına uğrayan genç bir köylü kıızıdır. Şehit ağacı efsanesinde ise kahramanlık işareti olarak dikilen silahların ağaca dönüşmesi görülür.

İncelenen efsanelerdeki şekil değiştirmelerin meydana geldiği olaylara sahne olmuş savaş dönemlerine göz atıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecindeki Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Anadolu coğrafyasında işgal ve savaşların yaşandığı bir süreç ile karşılaşılmaktadır. Efsane metinlerinde "Kurtuluş Savaşı", "Sakarya Meydan Muharebesi" gibi açık ifadeler yanında "Osmanlı-Rus Savaşları sırasında" veya "savaş zamanında" gibi biraz daha genel ifadelerle aktarılan bu olaylarda Rus, Fransız, Ermeni ve Yunanların Anadolu insanının belleğindeki olumsuz imajları da kendini göstermektedir.

SUMMARY

Metamorphism is a motif that depends on transformations. Examples of the metamorphism motif are very common in the narratives. Stith Thompson's Motif Index of Folk Literature contains metamorphism examples in the "tabu" and "magic" sections. One of the narrative genres in which this motif is seen are legends. The metamorphism motif, which is based on the transformation of objects from their shape to another, occurs as a result of punishment or reward and is done by a superior power. Saving function from disaster or danger is most common in legends. This study, in which the metamorphism motif in the legends is discussed in the context of wars, is presented with the help of the sample texts selected from the Turkish legends of the Anatolian area. This study aims to reveal the extent to which the fact of war, which determines the destiny of humanity, contributes to the shaping of the metamorphism motif. The scope of this study was limited to the wars that took place in Anatolia (Turkish War of Independence etc.) during the disintegration of the Ottoman Empire before and after the First World War (Ottoman-Russian Wars, etc.).

In these legends which the deformation motif is seen in two forms as transforming into stone and plant, the moment of the realization of the events is the periods of wars. These legends are divided into three groups. The first is transformed into stone of the bride and bride regiments who are afraid of falling into the hands of the enemy. The second is transformed into stone of women and girls who are afraid of falling into the hands of the enemy. The third is an example of other stone cuts. In the legends about war, transforming into the stone motif is concentrated. However, there are few examples of transforming into plants. In the event of transforming into the plants, the Turks who were in a difficult situation during the war, a young girl who was exposed to the enemy's attack, the soldiers of the commander (combat with Kesikbaş) whose secret was revealed during the war, and the weapons of the martyrs were transformed. Because of the difficult conditions of war periods, people's despair, captivity and dishonour such as cause people to want to change shape. This situation, which is a kind of salvation, conforms to the general structure of legends with metamorphism motif.

KAYNAKÇA

- Alpaslan, İ. (2010). *Ağrı efsaneleri*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Arda, E., Kılıçgedik, N., Bakan, S., Bakan, İ. & Kemer B. (2003). *Sosyal bilimler el sözlüğü*. ed. Erhan Arda. İstanbul: Alfa Yay.
- Ayışığı, M. (2002). Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi. *Türkler* (C. 15, s. 776-789). Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Demirtaş, S. (2013). *Savaş ve fetih olguları bağlamında Anadolu sahası Türk efsaneleri üzerine incelemeler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Hançerlioğlu, O. (1996). *Toplumbilim sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- İnönü Üniversitesi (1989). *Efsanelerimiz-İnönü üniversitesi efsane derleme yarışması*. hzl. Cahit Kavcar-Mehmet Yardımcı. Malatya: İnönü Üniversitesi Yay.
- Kılınç, M. (2018). Millî Mücadelede Maraş'ta Siyasal ve Sosyal Gelişmeler ve Millî Mücadelede Maraş Şehitleri. *Asia minor studies*, 6 (12), 171-189. Erişim adresi: <https://doi.org/10.17067/asm.415836>
- Karadavut, Z. (1992). *Yozgat efsaneleri (inceleme-metin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Ocak, A. Y. (2009). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslâm öncesi temelleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Oğuz, M. Ö. & Ersoy, P. (2007). *Türkiye'de 2006 yılında yaşayan taş esilme efsaneleri (mekânlar ve anlatılar)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- Okuşluk, R. (1994). *Adana efsaneleri araştırması (derleme-inceleme)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Önal, M. N. (2010). Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi. *Turkish studies-international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic*, 5(1), 1271-1285. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1165>
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Sakaoğlu, S. (2004). *101 Anadolu efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2005). *Erzurum efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yay.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde taşla ilgili inançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- Türe, F. (2008). Medeniyet ve Savaş. *Muğla üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi (İLKE)*, 20: 193-204. Erişim adresi: <http://www.sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/viewFile/715/602-%202018>
- Türkiye Bilimler Akademisi (2011). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü-sosyal bilimler*. İstanbul: Tüba Yay.
- Yağbasan, (Yıldırım) K. (2013). *Malatya efsaneleri*. İstanbul: Malatya Kitaplığı Yay.
- Yaman, A. (2009). Savaş. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 36, s. 189-194). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.